

SAVREMENE DEMOGRAFSKE PROMENE I PROBLEMI NA TERITORIJI GRADA NIŠA

Aleksandar Radivojević¹, Milan Milovanović¹, Marija Bratić¹, Ljiljana Stričević¹, Jana D. Milić²

¹Prirodno-matematički fakultet u Nišu, Departman za geografiju, Niš, Srbija

²Srednja škola Đorđe Andrejević Kun, Kruševac

Sažetak

Intenzivan proces demografskih promena na teritoriji Grada Niša počeo je u drugoj polovini XX veka. Socio-ekonomski razvoj ove teritorije uslovio je povećanje broja stanovnika. Dok je gradski centar demografski jačao, urbani periferni delovi opštine su stagnirali ili veoma malo uvećavali svoj demografski saldo. Uporedo sa porastom broja stanovnika odvijao se proces povećanja broja domaćinstava koja su imala sve manji broj članova. Starenje stanovništva je poseban problem koji u velikoj meri utiče na privredni razvoj. Tokom poslednje decenije XX veka ovaj kraj je prošao kroz fazu tranzicije, kada je ugašen veliki broj industrijskih giganta. Kao posledica javile su se promene ekonomske strukture stanovništva.

Ključne reči: demografske promene, Grad Niš, starenje stanovništva.

Uvod

Demografske promene u Srbiji tokom druge polovine XX i na početku XXI veka dovele su do negativnog trenda razvoja. Negativnim promenama izloženi su svi delovi Srbije. Statistički podaci ukazuju da su promene najizrazitije na prostoru istočne i južne Srbije. Dosadašnji trend promena pokazao je da se broj stanovnika smanjuje, menja se starosna struktura i obrazac porodice i domaćinstava. U pogledu promena naročito je karakteristična starosna struktura. Istočna i južna Srbija su, prema ovom pokazatelju, najstarije u Srbiji i prema podacima popisa iz 2011. godine čak 25% od ukupnog stanovništva je starije od 60 godina.

Grad Niš je, kao regionalni centar istočne i južne Srbije, tokom pomenutog perioda takođe bio zahvaćen negativnim promenama. Rezultati prethodnih istraživanja ovog prostora pokazala su da su gotovo sve demografske strukture promenjene. Društveno-ekonomski razvoj, tokom druge polovine XX i na početku XXI veka, na teritoriji grada Niša uslovio je formiranje određenih funkcija koje su se reflektovale na ukupnu demografsku i regionalnu strukturu datog prostora. U geoprostoru Niša, u periodu sekundarne urbanizacije, došlo je do koncentracije stanovništva i funkcija. U mreži naselja posmatrane teritorije, Niš se tokom ovog perioda izdvojio kao:

- centar u prostornoj organizaciji proizvodnje, organizacije, razmene i pružanja usluga, s jedne strane, i organizacije društveno-ekonomskog života stanovništva u mreži naselja, sa druge strane;
- kao centar u kome su koncentrisane privredne i vanprivredne funkcije, pa se grad svojim funkcionalnim kapacitetom pojavljuje kao faktor ukupne organizacije prostora i stanovništva.

Prema tome, Niš se izdvojio kao jezgro društveno-ekonomskog razvoja. Ovakav prostorno-funkcionalni razvoj doveo je do promena u svim demografskim strukturama teritorije grada. Naselja u neposrednom okruženju gube svoj funkcionalni kapacitet i stagniraju u svim elementima razvoja (demografskom, ekonomskom, itd.).

Predmet, cilj i metodologija istraživanja

Teritorija Grada Niša zauzima prostor koji je po mnogo čemu specifičan. Smešten je u samom dnu Niške kotline, koja je oivičena sledećim planinama: Suva planina (Trem 1.810m), Jastrebac (Velika Đulica 1.492m), Seličevica (Velika tumba 902m), Svrlijske planine (Zeleni vrh 1.334m) i Kalafat (837m). Složenost geografskog položaja ogleda se u činjenici da se Niška kotlina nalazi na samoj granici mezoregionalnih celina istočne i južne Srbije, a u okviru makroregije planinsko-kotlinsko-dolinske Srbije. Smeštena u centralnom delu Balkanskog poluostrva Niška kotlina je od davnina bila privlačna za naseljavanje. U zavisnosti od istorijskih prilika i društveno-ekonomskih zbivanja značaj geografskog položaja se menjao, ali povoljne prirodne predispozicije su garantovale prosperitet i razvoj ovog geoprostora.

Kao što geografski položaj predstavlja odnos neke teritorije prema većim geografskim celinama, tako saobraćajni položaj predstavlja odnos teritorije prema važnijim komunikacijama. Odlične prirodne predispozicije ovog prostora obezbedile su razvoj saobraćajne infrastrukture. Dolinama Južne Morave i Nišave pružaju se saobraćajnice od najvećeg značaja. Savremeni magistralni put E-75 povezuje Niš sa Beogradom na severu i sa Solunom na jugu. U pravcu istoka se pruža put E-80 koji obezbeđuje komunikaciju sa Bugarskom. U toku je izgradnja savremenog auto-puta koji prolazi pored sela Jelašnica i povezuje Niš sa Belom Palankom, zaobilazeći Sićevačku klisuru kao „usko grlo” transporta. Prevojem Gramada Niška kotlina je povezana sa Svrlijskom kotlinom. Ovim putnim pravcem ide, nekada veoma značajna, Transbalkanska magistrala, koja spaja Peć i Kladovo. Doline reka su uticale i na trasiranje železničkih pruga, što je dovelo do toga da je Niš u prošlosti bio najvažnije železničko čvorište u Srbiji.

Izuzetan saobraćajni položaj Niške kotline određuje i udaljenost Niša od drugih gradskih centara u Srbiji. Sa aspekta položaja, bitan uticaj imaju naselja u tri prostorno-gravitacijske zone: prva zona, drumske udaljenosti do 100 km, druga zona 101–200 km i treća zona 201–500 km (Radivojević i sar. 2012). U zoni drumske udaljenosti do 100 km nalaze se: Pirot, Prokuplje, Zaječar, Leskovac. U drugoj zoni drumske udaljenosti su: Negotin, Kragujevac, Priština, Kraljevo, dok se u trećoj zoni drumske udaljenosti nalaze: Beograd, Novi Sad, Subotica...

Najstariji tragovi naseljenosti

Prvi tragovi naseljenosti na teritoriji Niša datiraju još iz starijeg i srednjeg paleolita. Mnogobrojni nalazi iz ovog perioda su otkriveni tek početkom XXI veka u pećinama Mala i Velika Balanica, koje se nalaze na strmim odsecima Sićevačke klisure. Pećine su dosta kratke, ali je u njima pronađen veliki broj artefakata iz starijeg kamenog doba (Mihailović 2008). Pećine još uvek nisu u potpunosti istražene, tako da će buduća istraživanja dati obimniju teorijsku građu, koja će koristiti za rekonstrukciju paleolita na ovom lokalitetu.

Period neolita je daleko poznatiji. Iz ovog perioda datira veći broj nalazišta, od kojih su najznačajnija ona u atarima sela: Vrtišta, Vukmanova, Donje Vrežine, Malče, Novog Sela, Trupala i na lokaciji raseljenog sela Čifluka. Neolit Niške kotline je razasut na levoj i desnoj obali Nišave. Od najvećeg značaja su lokaliteti na Bubnju i velikoj humskoj čuki koji pripadaju bubanjsko-humskoj kulturnoj grupi (Kostić 1967). Arheološkom prospekcijom utvrđeno je da su ovi lokaliteti imali više faza razvoja.

Smatra se da su preteču današnjeg Niša osnovali Kelti oko 280. godine pre nove ere. Keltsko naselje nosilo je ime *Naissus* – „grad na vilinoj reci”. U doba rimskih osvajanja Niš posaje rimski municipium. Kao takav bio je rimsko utvrđenje sa radionicama oružja ali i trgovačko mesto (Marković 1971). U V veku u više navrata ga napadaju horde Huna i Gota, kada biva potpuno uništen. U toku srednjeg veka Niš ima važnu trgovačku funkciju. Početkom XI veka pada pod uticaj Vizantije od koje ga oslobađa Stefan Nemanja. Turci osvajaju Niš tri godine pre bitke na Kosovu, 1386. godine. Novi osvajači uvideli su značaj geografskog i strateškog položaja Niša i nakon osvajanja krenuli su u proces utvrđivanja i odbrane grada.

Turci su grad podigli na desnoj obali reke, koja je dosta povoljnija za odbranu. Grad je od turske vlasti oslobodio knez Milan Obrenović.

Broj stanovnika Niša 1884. godine iznosio je 16.178. Na početku XX veka u gradu je bilo 25.127 stanovnika, 1921. godine 25.109 stanovnika (Marković 1971).

Savremeni demografski problemi i promene na teritoriji Grada Niša

Grad Niš se prostire na površini od 597 km², gde je prema poslednjem popisu (2011) živelo 255.612 stanovnika. U administrativnom pogledu Grad Niš pripada Nišavskom okrugu, koji se nalazi u okviru statističkog regiona južne i istočne Srbije. Grad Niš je administrativno-upravna celina, koja je 2004. godine podeljena na pet opština: Pantelej, Crveni Krst, Palilula, Medijana i Niška Banja. Savremena mreža naselja sačinjena je od 74 samostalna naselja, od kojih pet spada u kategoriju gradskih. Ovih pet naselja čine urbano središte Grada Niša. Ostalih 69 naselja se svrstava u kategoriju „ostala” naselja. Uglavnom zauzimaju položaj u dolinskoj ravni Južne Morave i Nišave, na malim nadmorskim visinama (do 300 m). Samo pojedina naselja leže na obodnim stranama kotline na nešto većoj nadmorskoj visini: Bancarevo na 537 m, Vukmanovo 555 m, Rautovo 570 m, Leskovik 616 m, Pasjača 617 m, Kunovica 621 m, Oreovac 694 m, Berbatovo 698 m nadmorske visine.

Na savremene demografske promene utiču brojni prirodni, istorijski, kulturni i politički faktori kao i saobraćajno-geografski položaj (Živković i Pavlović 2006). Ovim faktorima treba pridodati i grupu ekonomskih faktora koja je u velikoj meri uticala na današnju demografsku sliku čitavog Nišavskog okruga.

Tabela 1. Kretanje broja stanovnika Niške opštine
Table 1. The movement of the population of the municipality of Nis

Godina	Ukupno		Grad		Ostala naselja	
	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks
1948.	109.280	–	48.206	–	61.074	–
1953.	122.100	111,7	57.757	119,8	64.343	105,3
1961.	148.354	121,5	80.703	139,7	67.651	105,1
1971.	195.362	131,7	127.395	157,8	67.697	100
1981.	232.563	119	161.180	126,5	71.383	105,4
1991.	248.086	106,7	179.828	111,6	68.258	95,6
2002.	250.518	100,9	180.068	100,1	70.450	103,2
2011.	260.237	103,9	187.544	104,1	72.693	103,2

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Uporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011. Republički zavod za statistiku Beograd, 2014; knjiga 20.

U ukupnoj populaciji Srbije stanovništvo Grada Niša učestvuje sa 3,46%, a u stanovništvu Nišavskog okruga sa 67,23%. Iz tabele 1 može se videti da se broj stanovnika u prethodnih šest decenija uvećao za 2-3 puta. Indeks porasta stanovništva najviši je u periodu između 1961. i 1971. godine, kada je došlo do intenzivne industrijalizacije ovog kraja. Povoljan položaj uslovio je snažan priliv stanovništva iz ruralnih sredina drugih opština. Stopa prirodnog priraštaja je u ovom periodu iznosila oko 8%, što objašnjava ovako veliki porast broja stanovnika. Nakon ovog perioda broj stanovnika i dalje raste ali sada daleko sporije. Prirodni priraštaj je već 1991. godine opao na približno 0%, migracije iz drugih opština su oslabile, što je uslovalo da se u periodu 1991–2011. broj stanovnika uvećao za svega 12.000.

Većina funkcija se koncentriše u gradskom delu opštine, gde se broj stanovnika znatno brže uvećava. Nasuprot urbanom centru, u agrarnom području stanovništvo se dosta sporije uvećava. Dok se broj stanovnika u čitavom posmatranom periodu (1948–2011) u gradskom naselju uvećao za skoro 140.000 na teritoriji ostalih naselja taj broj je svega 11.000 (Tabela 1).

Tabela 2. Učešće gradskog u ukupnom stanovništvu Niške opštine
Table 2. The share of urban population in total population of the municipality of Nis

1948.	1953.	1961	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
44,1%	47,3%	54,4%	65,2%	69,3%	72,5%	71,9%	72%

Izvor: Izračunato na osnovu podataka iz tabele 1.

U posleratnom periodu (1948–1961) veći deo stanovništva živeo je u seoskim naseljima. Napuštanjem tradicionalne poljoprivrede, ali i usled loših uslova života na selu (manjak kulturnih sadržaja, slabije razvijena školska funkcija...), sve manji broj stanovnika ostaje u seoskim naseljima. Ovo je rezultiralo povećanjem stepena urbanizacije, koji beleži konstantan i brz rast sve do 1991. godine (Tabela 2). Gotovo sva seoska naselja su zabeležila pad broja stanovnika, izuzev nekoliko naselja koja su širenjem grada postala integralni deo urbane celine. Veliki problem predstavljaju patuljasta naselja koja imaju manje od 100 stanovnika. Saobraćajni pristup ovim naseljima je otežan zbog izuzetno loše saobraćajne infrastrukture. U uslovima dosadašnjeg demografskog i ekonomskog razvoja budućnost ovakvih naselja je neizvesna. U narednih deceniju ili dve preči nestanak šest naselja: Bancarevo (66 stanovnika), Kunovica (49 stanovnika), Manastir (6 stanovnika), Ravni Do (56 stanovnika), Radikina Bara (60 stanovnika) i Rautovo (12 stanovnika). Naselje Koritnjak je još 2002. godine ostalo bez i jednog stanovnika.

Tabela 3. Kretanje broja domaćinstava Niške opštine
Table 3. Changes in the number of households of Niš

Godina	Ukupno		Grad		Ostala naselja	
	Broj	Indeks	Broj	Indeks	Broj	Indeks
1948.	27.798	–	17.389	–	10.409	–
1953.	29.935	107,7	18.495	106,4	11.440	109,9
1961.	39.808	132,9	25.582	138,3	14.226	124,3
1971.	56.581	142,1	40.782	159,4	15.799	111,1
1981.	72.298	127,8	53.910	132,2	18.388	116,4
1991.	78.007	107,9	58.326	108,2	19.681	107
2002.	85.269	109,3	62.868	107,8	22.401	113,8
2011.	89.903	105,4	66.971	106,5	22.932	102,4

Izvor: Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Upređni pregled broja domaćinstava 1948–2011. i stanova 1971–2011. Republički zavod za statistiku Beograd, 2014; knjiga 21.

U drugoj polovini XX veka i prvoj deceniji XXI veka došlo je do bitnih promena u broju i strukturi domaćinstava na teritoriji Niša. Ovaj proces se manifestovao u povećanju broja domaćinstava i smanjenju broja članova u njima. Struktura domaćinstava iskazana brojem i njihovom veličinom (brojem članova) na ovom prostoru predstavlja odraz istorijskih i ekonomskih faktora (Krstić 2007). Iz grupe istorijskih faktora najznačajniji su: ratna stradanja, raspadanje patrijarhalne porodične zadruge, kontrola rađanja iskazana kroz pojavu „jedna porodica – jedno dete”¹ (koja je naročito zastupljena na području istočne Srbije). Iz grupe ekonomskih faktora dominantni su ekonomski i privredni razvoj, sprovedene agrarne reforme, migracije na relaciji selo–grad, promena obrazovne i kvalifikacione strukture stanovništva, itd. (Pavlović i sar. 2008).

U posmatranom periodu 1948–2011. broj domaćinstava se uvećao za preko tri puta. Najveći porast broja domaćinstava zabeležen je u periodu 1961–1971. godine, kada je indeks porasta

¹ Pojava jedna porodica – jedno dete je poznatija kao „sistem jednog deteta” koji predstavlja demografsku pojavu veoma zastupljenu u nekim ruralnim krajevima istočne Srbije: Homolju, Zviždu, Negotinskoj Krajini... Porodice se odlučuju na jedno dete iz ekonomskih razloga, tačnije kako ne bi došlo do podele imovine među decom nakon smrti roditelja. Međutim, sve su češće porodice sa jednim detetom i u urbanizovanim područjima.

iznosio 142,1. Maksimalan broj domaćinstava zabeležen je 2011. godine kada je iznosio 89.903 domaćinstva. Broj domaćinstava je daleko veći u gradskim nego u ostalim naseljima. Dok se indeksi porasta u seoskim naseljima kreću između 102,4–124,3, u gradskim naseljima ovi indeksi su u rasponu 106,4–159,4 (Tabela 3). Velike promene nastale su i u veličini domaćinstava. Prosečna veličina domaćinstva je smanjena za jednog člana. Posle Drugog svetskog rata prosečno domaćinstvo je brojalo bezmalo četiri člana, dok je 2011. godine ta brojka spala ispod tri člana po domaćinstvu. U periodu 1948–1953. broj članova po domaćinstvu je porastao na 4,08 i od ovog perioda prosečna veličina domaćinstava opada sve do današnjih dana. Prema podacima iz tabele 4. može se zaključiti da je veličina domaćinstva kod gradskog stanovništva gotovo ista kao i 1948. godine, dok su promene kod seoskih domaćinstava ogromne. U čitavom posmatranom periodu broj članova seoskih domaćinstava je u izrazitom opadanju. Srednji broj članova na početku posmatranog perioda iznosio je čak 5,87, dok je tokom poslednjeg popisa brojao svega 3,17 članova. Ovako negativan demografski proces uslovljen je pre svega smanjenjem prirodnog priraštaja, nepovoljnom starosnom strukturom, smanjenom stopom nupcijaliteta i povećanom stopom divorcijaliteta. Međutim, veliki značaj za smanjenje prosečnog broja domaćinstva imaju i sociološki, ekonomski i psihološki faktori. Sve ovo je uslovlilo da su dvogeneracijske ili trogeneracijske porodice (proširena domaćinstva) veoma retke dok je sve više takozvanih „nuklearnih porodica” (bračni parovi sa detetom/decom) (Kicošev i Golubović 2004).

Tabela 4. Prosečna veličina domaćinstva
Table 4. The average household size

Godina	1948.	1953.	1961.	1971.	1981.	1991.	2002.	2011.
Ukupno	3,93	4,08	3,73	3,45	3,22	3,18	2,94	2,89
Grad	2,77	3,12	3,15	3,12	2,99	3,08	2,86	2,80
Ostala naselja	5,87	5,62	4,75	4,28	3,88	3,71	3,14	3,17

Izvor: Izračunato na osnovu podataka iz tabele 3.

Poseban problem predstavlja činjenica da se smanjio broj domaćinstava sa 5 i više članova. Čak 28% domaćinstava je 1961. godine imalo 5 i više članova, dok se 2002. godine taj procenat spustio na svega 11% (Krstić 2007).

Tabela 5. Starosna struktura
Table 5. The age structure

Godina	Starosni kontigenti stanovništva						
	0-19 godina		20-59 godina		Preko 60		Nepoznato
	Broj	%	Broj	%	Broj	%	
1961.	50.960	34,8	82.887	56,6	12.394	8,6	289
1991.	64.442	26,1	143.021	58	39.304	15,9	1.319
2002.	54.992	22,1	141.690	56,9	52.308	21	1.528
2011.	50.927	19,6	146.368	56,2	62.942	24,2	/

Izvor: Krstić 2007; Dokumentacioni material Republičkog zavoda za statistiku².

Demografsko starenje stanovništva na početku XXI veka je globalni problem koji nije zaobišao ni Grad Niš. Promene starosne strukture stanovništva rezultat su delovanja većeg broja činilaca. Snižavanje stope prirodnog priraštaja, migracije na relaciji selo–grad, ali i duže očekivano trajanje života, glavni su faktori koji su presudno uticali na starenje stanovništva. Promene u starosnoj strukturi stanovništva mogu se sagledati izračunavanjem in-

² Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 1991. u SR Jugoslaviji. Stanovništvo prema polu i starosti. Republički zavod za statistiku Beograd. 1992; knjiga 4.; Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji, Starost i pol, , Republički zavod za statistiku, Beograd 2003: knjiga 2.; Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji, Starost i pol, knjiga 2, Republički zavod za statistiku, Beograd 2012.

deksa starosti. Indeks starenja predstavlja odnos između starog stanovništva (preko 60 godina) i mladog stanovništva (ispod 19 godina). Indeks starenja na posmatranoj teritoriji je 1961. godine iznosio 0,24, što govori da je stanovništvo bilo na pragu demografske starosti. U narednom periodu je zabeleženo kontinuirano starenje stanovništva, 1971. godine isti indeks je imao vrednost 0,33, dok je prema popisu iz 1981. godine ova vrednost iznosila 0,37. Već 1991. godine indeks starenja je iznosio 0,61, što je uz ostale kriterijume za određivanje stadijuma demografske starosti stanovništva ukazalo da se stanovništvo nalazilo u fazi demografske starosti. Indeks starenja je 2002. godine iznosio 0,95 i stanovništvo se već u ovom periodu nalazilo u dubokoj demografskoj starosti. Svoj maksimum indeks starenja je dostigao u 2011. godini prilikom poslednjeg popisa kada je iznosio 1,24. Stanovništvo sa teritorije Grada Niša se od tada nalazi u stadijumu najdublje demografske starosti.

Demografsko starenje stanovništva potvrđuje se analizom prosečne starosti stanovništva. U periodu između poslednja dva popisa prosečna starost stanovništva se povećala za čak dve godine. Popis iz 2002. godine pokazuje da je prosečna starost stanovništva iznosila 39,9 godina, dok je 2011. godine iznosila 41,9 godina. Prosečna starost je nešto veća u seoskim naseljima nego u gradskim. U posebno lošoj situaciji su neka ruralna naselja u kojima je prosečna starost i preko 60 godina. To su uglavnom demografski najmanja naselja na većoj nadmorskoj visini, sa lošom pristupnom infrastrukturom. Seosko naselje Bancarevo, koje se nalazi na teritoriji opštine Niška Banja, ima prosečnu starost stanovništva od čak 69,3 godine. Ostala naselja sa veoma visokom prosečnom starošću stanovništva su: Kunovica 65,6, Ravni Do 60,3, Cerje 58,6, dok je isti parametar najviši u naselju Rautovo, gde iznosi 71,8 godina.

Određene demografske promene nastale su i u ekonomskoj strukturi stanovništva. Plodno zemljište Niške kotline i povoljni prirodni uslovi su u prošlosti usmerili stanovništvo na bavljenje poljoprivredom. Međutim, sa procesom idustrijalizacije došlo je i do promene delatnosti koju obavlja stanovništvo, što je dalje uslovalo funkcionalnu transformaciju naselja. Ekonomska struktura stanovništva je 1961. godine bila veoma uravnotežena. Gotovo podjednak broj aktivnog stanovništva je bio zapošljen u svakom sektoru. Period 1961–1991 karakterišu velike i strukturne promene privrede ovog kraja, što se i odrazilo na udeo zaposlenih u privrednim sektorima. U posmatranom periodu primećuje se smanjenje zaposlenih u primarnom sektoru, pogotovo u poljoprivredi, i povećanje broja zaposlenih u tercijarnom sektoru. Osnivanjem velikih industrijskih preduzeća omogućeno je zapošljavanje ljudi u industriji, tako da je broj zaposlenih do 1991. godine u sekundarnom sektoru bio u porastu. Nakon toga privreda Grada Niša je ušla u fazu tranzicije, kada se gase velika preduzeća poput Mašinske industrije Niš i Elektronske industrije, pa se i broj zaposlenih u industriji smanjuje. Transfer radne snage iz sekundarnih u tercijarne delatnosti stvara veliki pritisak na industriju.

Tabela 6. Aktivno stanovništvo prema delatnostima
Table 6. Population by activity

Godina	Ukupno	Primarni sektor	%	Sekundarni sektor	%	Tercijarni sektor	%
1961.	65.560	23.276	37,1	18.368	29,2	21.194	33,7
1991.	106.317	9.284	8,7	46.721	44	50.188	47,3
2002.	85.215	3.877	4,6	27.886	32,7	53.452	62,7
2011.	78.531	933	1,2	19.569	24,9	57.667	73,4

Izvor: Krstić 2007; Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Delatnost. Republički zavod za statistiku Beograd, 2014; knjiga 15.

Najveći broj naselja prema statističkom kriterijumu pripada grupi „ostalnih” i to su uglavnom seoska naselja. Međutim, udeo zaposlenih u poljoprivredi pokazuje izvesne anomalije. Svega 933 stanovnika se kao osnovnom delatnošću bavi poljoprivredom, dok se u seoskim naseljima poljoprivreda obavlja kao dopunska delatnost.

Nacionalna ili etnička struktura stanovništva je pretrpela najmanje promena. Iako na posmatranoj teritoriji ima 26 etničkih grupa, stanovništvo je veoma homogeno. Prema popisu iz 1953. godine u Niškom srezu je stanovništvo srpskog porekla činilo preko 98% ukupnog stanovništva. Poslednji popis pokazuje da Srbi čine čak 93,5% ukupnog stanovništva. Jedino još Roma ima u nešto značajnijem broju, oko 7 000, što je nekih 2,7%. Romi žive u gradskom naselju u veoma lošim ekonomskim i socijalnim uslovima. Neophodna bi bila njihova socijalizacija i bolja integracija u širu društvenu zajednicu.

Zaključak

Teritoriju grada Niša u drugoj polovini XX i na početku XXI veka karakterišu snažne demografske promene. Analizom demografskih obeležja stanovništva uočeno je nekoliko zakonitosti.

- Ukupan broj stanovnika se kontinuirano uvećava i to na nivou grada.
- Snažna polarizacija ekonomskih funkcija i stanovništva u urbanom delu teritorije.
- Stanovništvo i funkcije koncentrišu se u gradskom naselju, dok zaleđe ostaje čisto agrarno.
- Ruralno-urbani kontinuum stvoren u zaleđu gradskih opština je bez funkcija koje mogu da zadrže stanovništvo i zbog toga su to izrazito emigracijski prostori.
- Slabljenje funkcija i spori rast stanovništva u ruralnom delu opštine praćeno procesima deagrarizacije, senilizacije i depopulacije pojedinih seoskih naselja.
- Konstantan rast broja domaćinstava uz uporedo smanjivanje prosečnog broja članova domaćinstava.
- Kontinuirano starenje stanovništva.
- Promene osnovne delatnosti koje obavlja stanovništvo.

Snažan napredak urbanog dela opštine kao pola razvoja uslovljen je procesom industrijalizacije, koji je intenziviran početkom šezdesetih godina. Ovaj proces je za sobom pokrenuo masovne migracije na relaciji selo–grad. Od ovog perioda pa nadalje gradsko naselje se sve jače razvija, dok ruralni prostor polako gubi svoje funkcije. Centralne gradske opštine jačaju demografski i ekonomski, dok zaleđe ostaje sa smanjenim ili čisto agrarnim funkcijama.

Uporedo sa procesom industrijalizacije tekao je i proces stagnacije seoskih naselja. Demografska stagnacija je evidentna kod gotovo svih seoskih naselja, a najizraženija je kod onih koja su saobraćajno udaljenija. Nekoliko seoskih naselja ostala su gotovo bez stanovnika (Rautovo, Kunovica, Bancarevo) i preti im gašenje. U takvim naseljima demografski potencijal je slab, a biološka reprodukcija je svedena na minimum ili je nema. Odlazak radno aktivnog stanovništva iz seoskih naselja uslovljava niz negativnih efekata izraženih preko smanjenja broja stanovnika, opadanja nataliteta, smanjenja ekonomske moći ovakvih naselja, stvaranja staračkih domaćinstava, napuštanja poseda i na kraju do njihovog biološkog gašenja. Najekstremniji primer je naselje Koritnjak koje je još 2002. godine ostalo bez i jednog stanovnika. Demografski opstanak seoskih naselja moguće je ostvariti samo podsticajem razvoja poljoprivrede, pospešivanjem poljoprivrednika na udruživanje u poljoprivredne zadruge, poboljšanjem putne infrastrukture, obogaćivanjem kulturnih sadržaja u selima...

Poseban problem predstavlja starenje stanovništva. Stanovništvo sa teritorije grada Niša je 2011. godine zašlo u najdublju demografsku starost, odnosno prešlo je prag demografske starosti. To je posledica smanjenog prirodnog priraštaja, koji na početku XXI veka beleži negativne stope usled negativnog migracionog salda ali i dužeg trajanja života. Treba napomenuti da u određenoj meri utiču i psihološki faktori. Mlado reproduktivno stanovništvo se teško odlučuje na formiranje porodice usled loših ekonomskih uslova, osećaja nesigurnosti za odgajanje deteta, neposedovanja sopstvenog životnog prostora... Sve ovo je uticalo na smanjen prirodni priraštaj, a potom i na starosnu strukturu.

Ovakav negativni trend demografskih promena sigurno će se nastaviti i u narednom periodu. Stanovništvo Niša u narednim godinama trpeće znatne promene koje će se najviše ogledati u sledećem:

- s porastom životnog standarda povećavaće se broj samačkih domaćinstava, kako sa mladim tako i sa starim stanovništvom;
- nastaviće se proces starenja stanovništva, što će u bliskoj budućnosti predstavljati ne samo demografski već i veoma važan socio-ekonomski problem;
- proces starenja populacije nastaviće se kako u gradskim tako i ostalim naseljima posmatrane teritorije;
- posebno će ovom pojavom biti izložena manja seoska naselja;
- u manjim seoskim naseljima doći će do izrazite stagnacije demografskog potencijala i prestanka procesa biološke reprodukcije;
- takođe, ova naselja biće izložena kako procesu opadanja broja, tako i procesu opadanja prosečne veličine domaćinstava.

Literatura

- Kicošev S, Golubović P. *Geodemografija*. Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Nišu. 2004.
- Kostić M. Niška kotlina – studija društvenogeografskog razvoja. *Zbornik radova geografskog instituta „Jovan Cvijić“*. 1967; 21: 295–357.
- Krstić V. *Stanovništvo jugoistočne Srbije – komparativna studija demografskog razvitka*. Zavod za urbanizam, Niš. 2007.
- Marković J. *Gradovi Jugoslavije*. Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije. 1971; 243–249.
- Martinović Ž. *Niška kotlina, geneza i evolucija*. Posebna izdanja srpskog geografskog društva, 1976; sveska 43.
- Mihailović D. Istraživanja paleolita na području Niške kotline između 2004. i 2006. godine. *Zbornik radova odbora za kras i speleologiju*. 2008; 9: 105–118.
- Pavlović M, Radivojević A, Dimitrijević Lj. Demografske promene u naseljima opštine Sokobanja tokom druge polovine XX veka. *Demografija*. 2008; 5: 107–116.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Nacionalna pripadnost*. Republički zavod za statistiku Beograd. 2012; knjiga 1.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Starost i pol*. Republički zavod za statistiku Beograd, 2012; knjiga 2.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Upporedni pregled broja stanovnika 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2002, 2011*, Republički zavod za statistiku Beograd, 2014; knjiga 20.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Upporedni pregled broja domaćinstava 1948-2011. i stanova 1971-2011.* Republički zavod za statistiku Beograd. 2014; knjiga 21.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji. Delatnost*, Republički zavod za statistiku Beograd. 2014; knjiga 15.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji. Nacionalna ili etnička pripadnost*, Republički zavod za statistiku Beograd 2003; knjiga 1.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji. Starost i pol*, Republički zavod za statistiku Beograd 2003; knjiga 2.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji. Aktivnost i pol*, Republički zavod za statistiku Beograd. 2003; knjiga 5.
- Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2002. u Republici Srbiji. Delatnosti i pol*, Republički zavod za statistiku Beograd. 2004; knjiga 6.
- Radivojević A, Filipović I, Pavlović M. Socio-geografska obeležja opštine Sokobanja. *TEME*. 2012; 36(3): 1421–1437.
- Živković D, Pavlović M. Promene broja stanovnika, domaćinstava i gustine naseljenosti tutinskog kraja. *Glasnik Srpskog geografskog društva*. 2006; 86(1): 97–104.
- Dokumentacioni materijal Republičkog zavoda za statistiku – knjige popisa 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991.

CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC CHANGES AND PROBLEMS IN THE CITY OF NIS

Aleksandar Radivojević, Milan Milovanović, Marija Bratić, Ljiljana Stričević, Jana D. Milić

Summary

An intensive process of demographic change in the City of Nis started in the second half of the 20th century. Socio-economic development of the territory caused the increase in population. While the city center demographically get stronger, peripheral urban areas of the municipality were stagnating or very slightly number grew its demographic score. Along with population growth, took place in the process of increasing the number of households that had a smaller number of members. The aging population is a particular problem which greatly affects economic growth. During the last decade of the 20th century, this area has gone through a transition phase where large number of industrial giants were closed. As a consequence it appeared the changes in the economic structure of the population.

Key words: demographic changes, City of Nis, aging population.